

УДК 023.4-057.177.3:027.021](477.54-25)ХДНБ](092)

Берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини (До 70-річчя директора ХДНБ ім. В. Г. Короленка Валентини Дмитрівни Ракитянської)

Валентина Дмитрівна Ракитянська

У зірковій плеяді випускників бібліотечного факультету Харківського державного інституту культури (ХДІК, нині — Харківська державна академія культури), які самовідданою працею розбудовували потужний інформаційний потенціал провідних українських книгозбірень, сяє ім'я Валентини Дмитрівни Ракитянської — директора однієї з провідних українських бібліотек — Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ), заслуженого працівника культури України, почесного громадянина Харківської області, голови Харківського обласного відділення (філії) ВГО "Українська бібліотечна асоціація" (ХОВ УБА), кавалера ордена княгині Ольги III ступеня, людини невтомної енергії та високої відповідальності за справу.

З червня 1972 р. — часу закінчення бібліотечного факультету ХДІК — життя Валентини Дмитрівни було присвячено улюбленій бібліотечній справі, у царині якої вона пройшла всі щаблі професійного зростання: від методиста, згодом — заступника директора з наукової роботи Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки (ХОУНБ) до її директора (1995—2006), а від 2007 р. і до сьогодні — директора ХДНБ.

Призначення обдарованої випускниці ХДІК на відповідальну посаду методиста ХОУНБ допомогло набути не лише безцінного досвіду надскладної аналітичної діяльності, а й сформувати інноваційний стиль мислення, який став візитною карткою В. Ракитянської. Активна життєва позиція, непересічні організаторські й методичні здібності, висока працездатність і професіоналізм, людяність та неформальний підхід до справи — саме ці якості вирізняли Валентину Дмитрівну й сприяли її призначенню на відповідальні ланки бібліотечної роботи, які потребували вміння долати кризові ситуації й відшукувати нестандартні шляхи розв'язання проблем.

З першого року роботи В. Ракитянської на посаді директора ХОУНБ розпочалося впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, агрегація актуальних баз даних "Культура Харківської області" та "Харківщина". Завдяки активній діяльності В. Ракитянської як члена новоствореної в Харкові Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій було вдосконалено організаційну структуру бібліотеки, відкрито відділ автоматизації бібліотечних процесів, підготовлено персонал для роботи з першими автоматизованими інформаційно-бібліотечними системами, успішно реалізовано грантові проекти.

Зокрема, за майже 12 років, упродовж яких обласну книгозбірню очолювала Валентина Дмитрівна, було залучено 35 тис. дол. грантових коштів для реалізації трьох проектів зі створення інфраструктури для надання нових інформаційно-комунікаційних послуг читачам. З ініціативи та під керівництвом Валентини Дмитрівни 1998 р. ХОУНБ отримала грант Фонду Сороса "Підключення регіональних бібліотек до мережі Інтернет", а 1999 р. — допомогу за проектом Міжнародного фонду "Відродження". У 2001 р. ХОУНБ виборола грант проекту "Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)" за фінансової підтримки Посольства США в Україні, завдяки чому було створено один із перших у країні бібліотечних веб-сайтів та інтернет-центр для читачів.

Ці досягнення ХОУНБ сприяли успішній реалізації важливих інновацій: 2004 р. започатковано веб-проект "Харківщина", а також електронний каталог, на якісно новій комунікаційній основі запрацював регіональний інформаційний центр "Харківщина", що генерував потрібні владним структурам області інформаційні продукти й послуги та суттєво покращував імідж бібліотек регіону як базових осередків інформатизації населення.

Активність та авторитет Валентини Дмитрівни на посаді директора головної бібліотеки області як науково-методичного центру мережі публічних бібліотек Харківщини сприяли суттєвому зростанню кількості сільських книгозбірень регіону: попри економічні проблеми, впродовж 2005—2006 рр. було відкрито 27 нових установ.

Наукове обґрунтування потреби розвитку мережі сільських бібліотек на засадах комп'ютеризації й посилення їх корпоративної взаємодії в генеруванні інформаційних ресурсів та сервісів викладено у численних публікаціях В. Ракитянської початку 2000-х рр. Проблематику статей здебільшого присвячено визначенню найважливіших складників регіональної бібліотечної політики та посиленню ролі громадськості в

підвищенні її ефективності, й ці ідеї на багато років випередили головні тези сучасної реформи бібліотечної мережі в умовах об'єднаних територіальних громад.

Прагнучи ознайомити бібліотекарів регіону з передовим світовим досвідом колег, Валентина Дмитрівна вивчала особливості організації роботи закордонних бібліотек: 2004 р. — Литви, 2005 р. — Бельгії, згодом — Німеччини, Білорусі, Фінляндії, Австрії.

Уміле поєднання в роботі теорії та практики, великий досвід ефективної управлінської діяльності щодо генерування й запровадження бібліотечних інновацій, талант керівника, який вміє створити в колективі атмосферу ефективної та продуктивної співпраці, — ці якості стали вирішальними для вибору кандидатури В. Ракитянської на посаду директора однієї з найстаріших та найавторитетніших наукових бібліотек України — ХДНБ, яку ювілярка очолила з 2007 р. Відтоді установа впевнено крокує шляхом модернізації багатогранної діяльності та є потужною платформою для наукових досліджень, розвитку організаційно-методичних інструментів підвищення кваліфікації бібліотекарів регіону, впровадження новітніх інтернет-технологій і сервісів, засобів автоматизації бібліотечних процесів.

За час керівництва В. Ракитянської, завдяки фінансовій підтримці Міністерства культури України, фандрейзингу та спонсорству, вдалося значно покращити матеріально-технічну базу закладу й умови обслуговування користувачів: здійснено поточний ремонт частини приміщень, насамперед зони відвідування читачів, для яких створено комфортніші умови. Для виробничих потреб і обслуговування користувачів було придбано мультимедійне обладнання (66 комп'ютерів, 9 копіювальних апаратів, 2 телевізори, телефонні апарати, мультимедіапроектор, вебкамери, відеокамери тощо). На імідж бібліотеки позитивно вплинули такі заходи, як видання проспекту й збірника популярних нарисів з її історії та створення фільму.

Підтримуючи статус бібліотеки як установи державного рівня, директор започатковує інноваційні форми роботи й активно залучає до них підлеглих. Останнім часом у ХДНБ розроблено й успішно втілено такі проекти: Фестиваль науки (ініційований 2012 р., проводиться один раз на два роки), "Бібліотечна енциклопедія Харківщини" (2014), навчально-інноваційний проект "Школа бібліотечного журналіста" (2013), "Е-життя разом з бібліотекою: орієнтир на громаду Харківщини" (2015), дистанційні курси для бібліотекарів-бібліографів (від 2016), віртуальний інформаційний проект "Винахідники Харкова — читачі ХДНБ ім. В. Г. Короленка" (2016), "Підтримка територіальних громад України у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб" (2016) та ін.

3 лютого 2017 р. Харківське обласне відділення (філія) ВГО "Українська бібліотечна асоціація" спільно з ХДНБ і Харківською обласною бібліотекою для юнацтва реалізують проект "Покращення можливостей для освіти, самоосвіти, творчої самореалізації та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Харкові та Харківській області" в межах проекту "Під-

тримка територіальних громад України у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб", що є однією з ініціатив інфраструктурної програми для України, яку фінансує уряд Німеччини та виконує німецька федеральна компанія Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

За роки керівництва В. Ракитянської зазнала трансформації щорічна науково-практична конференція "Короленківські читання". Нині вона є знаковою подією у бібліотечно-інформаційному просторі не лише Харкова, а й всієї України. Захід започатковано 1991 р. як конференцію за результатами науково-дослідної роботи бібліотеки, що мала на меті об'єднати зусилля науковців, котрі вивчають регіональні проблеми бібліотечної та книжкової справи. Практика довела, що межі наукового заходу потрібно було розширювати й "Короленківські читання" трансформувались у регіональну науково-практичну конференцію, згодом — всеукраїнську, ставши сьогодні потужним міжнародним форумом. Налагоджено контакти й кооперацію з провідними бібліотекознавчими центрами України, США, Польщі, Китайської Народної Республіки та інших країн. Конференція, що входить до Плану основних заходів Міністерства культури України, проводиться за його підтримки та участі. Співорганізаторами є ХДАК, ХОВ УБА, журнал "Бібліотечний форум: історія, теорія і практика".

Від 2009 р. змінено формат конференції: професійна програма переважно складається з секцій, майстер-класів, спеціалізованих і проблемних семінарів, круглих столів, підбиття підсумків регіонального конкурсу наукових робіт й інноваційних проектів імені Л. Б. Хавкіної серед молодих спеціалістів бібліотек, аспірантів, магістрів і студентів Харкова. Активно впроваджуються інтерактивні та дистанційні форми проведення заходу: майстер-класи від відомих фахівців (бібліотекарів, журналістів, редакторів), бінарний тренінг, вебінари тощо; зацікавленість фахівців викликають постерні сесії у віртуальному форматі.

Майже чверть публікацій В. Ракитянської присвячено історичним питанням, захоплення історією допомогло їй відновити славетні сторінки поступу ХДНБ. За часів керівництва Валентини Дмитрівни читальній залі бібліотекознавства присвоєно ім'я Л. Б. Хавкіної, а рідкісних видань і рукописів — академіка Д. І. Багалія. Створення умов для плідної наукової діяльності, глибоке занурення досвідчених фахівців у дослідження минулого книгозбірні дали змогу подовжити її історію ще на півсторіччя, повернути з небуття незаслужено забуті імена фундаторів харківської бібліотекознавчої школи, відкрити меморіальну дошку на честь Л. Б. Хавкіної на фасаді книгозбірні, виділити в окремий структурний підрозділ кабінет бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної, повернути ім'я Т. Г. Шевченка відділу "Україніка" та ін.

Особиста харизма Валентини Дмитрівни, її щира зацікавленість у результативності наукових розвідок, формуванні їх надійного теоретико-методологічного підґрунтя сприяли відродженню та поглибленню зв'язків

ХДНБ із бібліотекознавчим осередком науково-педагогічного складу ХДАК, згуртувавши навколо бібліотеки науковців-однотумців, які беруть постійну участь у розробленні колективних науково-дослідних проєктів й упродовж багатьох років є співорганізаторами наукових конференцій міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівнів. Водночас Валентина Дмитрівна не пориває зв'язків з альма-матер і як активний представник роботодавців у процесі підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців неодноразово очолювала державні екзаменаційні комісії ХДАК з атестації бакалаврів та магістрів зі спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія".

Вшановуючи минулі та сучасні досягнення ХДНБ, її директор спрямовує колектив на опанування найперспективніших ресурсних і сервісних інновацій, розвиток міжнародних зв'язків. Зокрема, 2009 р. у бібліотеці відбулася зустріч з Надзвичайним і Повноважним Послом Фінляндії в Україні К. Міккелссоном; 2010 р. у Німецькій читальній залі ХДНБ з нагоди 20-річчя партнерства відбулася зустріч Спільки міст-побратимів Харків — Нюрберг; 2012 р. спільно з доктором М. Айтінгером та Послом Австрії в Україні магістром В. Д. Гаймом підписано двосторонню угоду між Федеральним міністерством з європейських та міжнародних питань Республіки Австрія та ХДНБ щодо забезпечення подальшого функціонування в її структурі Австрійської бібліотеки.

У 2016 р. наукова діяльність бібліотеки вийшла на якісно новий рівень: підписано угоду про співпрацю між Північно-Східним науковим центром НАН і МОН України та ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Поділяючи активну громадянську позицію директора книгозбірні, колектив підтримує всеукраїнську акцію "Бібліотека українського воїна". В її рамках бібліотеці Харківського гарнізонного будинку офіцерів передано книги з історії України, збройних сил, культури, твори класиків вітчизняної та зарубіжної прози, які надалі спрямують для воїнів зони ООС.

В. Ракитянська опікується реалізацією низки цільових проєктів та програм, що сприяють розв'язанню нагальних проблем сьогодення, а саме: "Жива бібліотека" спільно з представниками данської неурядової організації "Зупини насильство" (Stop the Violence), проєкт "Живі бібліотеки: будемо зв'язки з Донбасом" молодіжної організації "Молодіжна ініціатива міст" за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), "Європейські цінності: погляд з України", а також проведення заходів на допомогу переселенцям зі східних регіонів, волонтерських програм тощо. Психологічній реабілітації воїнів, які несли службу в зоні ООС, та їхніх родин був присвячений одноденний семінар у форматі майстер-класу для психологів-волонтерів військового шпиталю та реабілітаційних центрів.

Продуктивну професійну діяльність Валентина Дмитрівна гармонійно поєднує з активною громадською роботою — досвід однієї із засновниць та заступника голови Харківського бібліотечного товариства, набутий на початку 1990-х рр., сприяв майбутній консолідації бібліотечної громадськості в роз-

будові функціонування бібліотек Слобожанщини на європейському рівні. Від 2011 р. В. Ракитянська очолює ХОВ УБА, окрім цього, входить до складу колегії Управління культури Харківської обласної державної адміністрації, Харківської обласної громадської гуманітарної ради, Національної спілки краєзнавців України, правління Всеукраїнської асоціації сприяння ООН, Наглядової ради ХДАК.

Як один із найдосвідченіших і найавторитетніших бібліотечних фахівців України В. Ракитянська бере участь у формуванні нормативно-правових засад державної бібліотечно-інформаційної політики, зокрема працювала над розробленням проєкту Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI", "Положення про систему депозитарного зберігання бібліотечних фондів України", нині є членом робочої групи з підготовки нової редакції проєкту Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу".

Виконання плану заходів із реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" передбачало створення робочих груп за визначеними напрямками, до складу однієї з яких (напрямок "Збереження українського культурного надбання в частині документних ресурсів") входить і В. Ракитянська.

Директор ХДНБ є постійним учасником численних колегій Міністерства культури України, на яких вирішують важливі питання бібліотечної справи, активним учасником всеукраїнських нарад директорів національних, державних та обласних універсальних наукових бібліотек, колегій Управління культури Харківської обласної державної адміністрації.

Діяльність установи, яку очолює В. Ракитянська, відзначено професійною спільнотою і владними структурами. Зокрема, 2011 р. ХДНБ нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, відзнакою Харківської обласної ради "Слобожанська слава", за віртуальний науково-просвітницький проєкт "Слобожанський уклін Кобзареві: до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка" — найвищою нагородою Української бібліотечної асоціації — званням "Бібліотека року 2014". Книгозбірня є переможцем рейтингу газети "Вечірній Харків" — "Визнання народу — 2014", 10-го обласного конкурсу якості "Краща продукція Харківщини". Навчально-інноваційний проєкт "Школа бібліотечного журналіста" визнано найкращим у номінації "Найоригінальніша бібліотечна інновація року" конкурсу "Марафон непересічних бібліотечних ідей — 2013". За проєкт "Дистанційний курс. Електронна бібліографія" ХДНБ нагороджено Почесною грамотою УБА за інноваційну форму професійного навчання (2016).

В. Ракитянська нагороджена грамотами й подяками Міністерства культури України, Почесними грамотами ЦК профспілки працівників культури України, Почесною відзнакою Харківської обласної ради "Слобожанська слава" (2010), Почесною грамотою Державного департаменту інтелектуальної власності, почесною відзнакою "Патріот України" (2011), почесною

відзнакою Міжнародного академічного рейтингу популярності "Золота фортуна" з нагоди 20-річчя незалежності України, Почесною грамотою Харківської міської ради. У 2012 р. нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня, 2013 р. отримала звання "Почесний громадянин Харківської області". Відомості про Валентину Дмитрівну уміщено у рейтингових виданнях серії "500 впливових особистостей", "Харкову — 350", "Харків ювілейний", "Славетні жінки. Україна-2005", "Україна й українці — цвіт нації, гордість країни" (2011). За висновками інституту рейтингових досліджень, у 2005 і 2008 роках її визнано "Харків'янином року".

В умовах постійного недофінансування українських книгозбірень В. Ракитянська докладає значних зусиль, щоб на всіх рівнях державної влади довести значущість бібліотеки як соціального інституту, залучити спонсорів і меценатів до фінансової підтримки матеріально-технічної бази та комплектування фондів

ХДНБ, й прагне, аби, попри тимчасові негаразди та складнощі політичних і соціокультурних трансформацій, бібліотеки країни обов'язково стали конкурентоспроможними на світовому інформаційному ринку.

Вітаючи вельмишановну Валентину Дмитрівну з ювілеєм, зичимо їй здоров'я, добробуту, наснаги, шани й любові всіх, хто її оточує, а також процвітання очолюваній нею Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, для якої вона є справжньою Берегинею.

Алла Соляник,

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальних комунікацій ХДАК*

Людмила Глазунова,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
заступник директора з наукової роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
старший викладач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи ХДАК*

УДК [02+37](477)(092)

Наталія Кушнарєнко,

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи ХДАК,
заслужений працівник культури
України*

Віктор Сєдих,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи
ХДАК*

Знана постать в історії бібліотечної науки й освіти України (До 100-річчя від дня народження Є. Тамма)

У статті розкрито внесок Є. Тамма в розвиток бібліотечного фондознавства, каталогознавства, бібліотечної історіографії, бібліотечної освіти та професійної періодики в Україні, проаналізовано наукові праці вченого з означених напрямів.

Ключові слова: *Є. Тамм, бібліотечне фондознавство, бібліотечне каталогознавство, бібліотечна історіографія, бібліотечна освіта, бібліотечна періодика, фонди, каталоги.*

Українська школа бібліотекознавства відома далеко за межами нашої країни завдяки своїм славетним традиціям, вагомим науковим й освітнім здобуткам. Її засновниками були представники харківської бібліотекознавчої освітньо-наукової школи — непересічні вчені-особистості, талановиті педагоги, які підготували не одне покоління висококваліфікованих фахівців і науково-педагогічних кадрів бібліотечного профілю, генерували нові наукові ідеї, активно реалізовували їх, гуртували обдаровану молодь, формували власні наукові школи. Серед них: Н. Фрідьєва, О. Майборода, А. Ашукін, В. Витяжков, І. Корнейчик, Є. Тамм, Д. Кумок, С. Волкова, І. Вовченко, Н. Колосова та ін. — провідні викладачі Харківського державного інституту культури (нині — академія). Відомо, що починаючи з кінця 20-х — початку 70-х рр. минулого століття саме цей інститут був єдиним в Україні закладом вищої освіти, який здійснював підготовку бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації. Тут кон-

центрувалося потужне ядро блискучих освітян-науковців, формувалася когорта талановитих вихованців.

Євген Петрович Тамм — найавторитетніша постать в історії української бібліотечної науки й освіти, один із фундаторів і лідерів харківської бібліотекознавчої освітньо-наукової школи, організатор і керівник першої в Україні кафедри бібліотечних фондів і каталогів Харківської державної академії культури (ХДАК), заслужений працівник культури УРСР, відповідальний редактор єдиного на той час республіканського міжвідомчого науково-методичного збірника "Бібліотекознавство і бібліографія", доцент, кандидат історичних наук, фундатор вітчизняного бібліотечного фондознавства, блискучий лектор, обдарований педагог, вихователь багатьох поколінь бібліотечних фахівців і науково-педагогічних кадрів, непересічна особистість, людина щедрої душі й великого таланту.

Життєвий і професійний шлях Є. Тамма неодноразово висвітлювався на сторінках спеціальної преси: